

Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?

Is Turkey In Search For Regional Hegemony?

Orhan BATTIR
Davut ATEŞ*

ÖZET

Uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramı genellikle küresel düzeyde tartışma konusu edilmiştir. Realist yaklaşımlarda daha çok maddi güç unsurlarına dayalı olarak bir devletin başat güç haline gelmesini ve ötekiler üzerinde belirli düzeyde bir yaptırım gücü kazanmasını ifade eden hegemonya; eleştirel uluslararası ilişkiler kuramlarında ise maddi öğeleri dışında meşruiyet, kültür ve rızaya dayalı olarak bir devletin başatlığının öteki devletler tarafından kabul edilmesi olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin yeni düzende başat konumu nedeniyle küresel düzeyde hegemonik yarışın en azından öneminin azalmasına paralel olarak dünya politikasında bölgesel politikalar daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Bu kapsamda bazı ülkelerin bölgesel güç haline gelme çabalarının incelenmesinde hegemonya kavramının işlevsel olabileceği bir ortam doğmuştur. Bölgesel hegemonya girişimi olarak tanımlanabilecek yeni durumun en dikkat çekici örneklerinden biri Türkiye'dir. Son on yıllık dış politika adımları izlendiğinde Türkiye'nin bölgesel bir hegemonya kurma peşinde olduğu izlenimi doğmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada, ilk olarak uluslararası sistem ve dünya düzenini açıklamada ortaya konan teorilerden biri olan eleştirel teori çerçevesinde "hegemonya" ve "bölgesel hegemonya" kavramları irdelenmiş ve ardından bölgesel hegemonya bağlamında Türkiye'nin konumu tartışılmıştır. Sonuçta ise Türkiye tarafından atılan bazı adımların bölgesel hegemonya girişimi olarak değerlendirilebileceği, ancak bunun bağımlı niteliğe sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Bölgesel hegemonya, Türk dış politikası, AK Parti İktidarı.

Çalışmanın Türü: Araştırma Makalesi

ABSTRACT

The concept of hegemony in international relations is generally debated on global scale. In realist theory the concept is deemed as the dominant power which has imposition capacity on other states depending on its material power. In critical international relations theory the concept is defined superiority of a state over the others depending on legitimacy, culture and consent in addition to material capacity through which other states tend to accept the dominant position of the hegemonic power. On the other hand following the end of the Cold War and strengthened hegemonic position of the United States hegemonic rivalry decreased on global scale. On the contrary regional politics started to expose more importance which invited the emergence of regional powers. The rise of regional politics and emergence of regional powers display that the concept of hegemony could be utilized in the analysis of the position of emerging regional powers. The useful concept to define new unit of analysis is "regional hegemony". One of the recent examples of regional hegemonic initiatives is the rise of Turkey. Trend of the Turkish foreign policy in the last decade following AK Party rule creates an image that the country is in search for establishing a regional hegemony. Within this framework in this paper firstly the concepts of "hegemony" and "regional hegemony" are analyzed within the boundaries of critical international relations theory. Secondly new position of Turkey is discussed with reference to regional hegemony. Main issue is whether Turkey is pursuing hegemonic policies within the region. Consequently it is concluded that some foreign policy initiatives of Turkey represent that Turkey is following hegemonic policies on regional scale.

The paper is composed of two main parts. In the first part theoretical approaches to the concept of hegemony is analyzed. In Gramscian interpretation of critical theory the concept refers to the dominant position of a country in international politics. This dominance is not based solely on material capacity as it is got by the realist tradition. In addition to material power the superior position of a country is more importantly based on the consent of others through creation of common culture and common interest. Shared values add a legitimate face to the position of the hegemonic country thereby superiority is not sustained just by physical force rather by voluntary participation of others into the hegemonic system. The existence of hegemonic governance based on legitimacy and consent creates an atmosphere of peace and stability in international system. This frame of analysis does not include any presumption with regard to regional politics except that other countries join hegemonic governance by their consent. However unipolar international system after the end of the Cold War does not require any hegemonic rivalry as the position of the United States is not challenged. Instead of hegemonic rivalry on global scale the importance of regional politics dramatically increased. Therefore the concept of hegemony might be utilized also in the analysis of regional initiatives and in this kind of analysis the concept of "regional hegemony" has a central role. In the paper regional hegemony is classified in two kinds. One is "dependant regional hegemony" which refers to the existence of closer and cooperative relations between global hegemony and regional power. On this occasion Turkey represents a genuine example. Dependant regional hegemony acts as the representative of global hegemony on regional context to a great extent. The area for autonomous policies of the regional power is highly restricted. Despite the fact that dependency relation between global and regional hegemony tries to strengthen the policies of the global hegemony in short and medium terms, in the long run regional hegemony might try to tend to adopt more autonomous policies and to go out of the control of the global hegemony. The other is "autonomous regional hegemony" which

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

refers to the existence of desperate policies of the regional power vis-à-vis the global hegemony. On this context global and regional hegemonic commitments are in competition with each other in regional context. The genuine example to autonomous regional hegemony is the position of Iran in the Middle East. In the paper autonomous regional hegemony is debated to the extent that it is relevant to the main issue of the paper that is the dependant regional hegemonic commitments of Turkey.

In the second part of the paper foreign policy actions of Turkey that represent regional hegemonic initiatives are debated. They are classified under five topics. *First* is the “zero problem with neighbors” which tries to solve peacefully different kinds of problems of Turkey with its neighbors and regions such as Greece, Cyprus, Armenia, Middle East and Balkans. *Second* is the initiative of Turkey to develop regional cooperation in different fields which indicates that emerging regional cooperation gives Turkey a central position. *Third* is the intercontinental commitment of the country ranging from Far East to Latin America and Africa, which endorses international visibility and regional hegemony of Turkey. *Fourth* is the developing relation of the country with international organizations through which Turkey presents itself as acting on the name of the region in international community. *Fifth* is the civil society dimension of the Turkish initiatives such as private sector organizations and humanitarian assistance, which strengthens the position of the country as regional leader or center. All these regional initiatives of Turkey have two important implications. *Firstly* they display that Turkey is in search of regional hegemony. *Secondly* regional hegemonic initiative of Turkey is dependant, as all policy areas have common interests and values both for Turkey and the United States. The dependency relation between the two parties seems to continue in short and medium terms.

Keywords: Hegemony, regional hegemony, Turkish foreign policy, AK Party governments.

The type of study: Research article

1. GİRİŞ

Hegemonya kavramı uluslararası politikada İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yer edinmeye başlamış ve bir bütün olarak dünya politikasındaki başat gücün konumu çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çerçevede, 1945-1970 dönemi Amerikan hegemonyasının geçerli olduğu dönemdir (Cox, 1983; 60). ABD ekonomik, askeri ve siyasi açıdan dünyanın en büyük gücüne sahip olmanın yanında, savaş sonrası Batı Bloku’nu temsil eden devletlerin gelişme, barış ve güvenlik sorunlarına organize, global çözüm sağlamak üzere, kuruluşlarına öncülük ettiği BM, NATO ve IMF gibi devletler arası kuruluşlar üzerinde de hakimiyet kurmuş, bu kuruluşları -uluslararası kamuoyunda dünya barışı ve kalkınması ile özdeşleştirdiği- kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak hegemon güç olma statüsünü pekiştirmiştir. ABD’nin temsil ettiği Batı ve Sovyetler’in temsil ettiği Doğu Blokları arasında cereyan eden soğuk savaş yılları tam anlamı ile bir küresel hegemonya yarışına sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ideolojik birliktelik üzerine kaynakların kullanımı ile gelişen Doğu Bloku’nun öncüsü olan SSCB zamanla ABD karşısında alternatif bir güç haline gelmiştir. Bu durum Amerikan hegemonyasını zayıflatan bir gelişme olmuş ve dünya üzerinde güç dengelerinin zaman zaman değişmesi sonucunu doğurmuştur.

Soğuk savaş yılları boyunca uluslararası sistem ve dünya düzeni üzerine çok sayıda teorik yaklaşım ve yeni kavram ortaya konulmuştur. Eleştirel teori çerçevesinde uluslararası ilişkiler alanında karşılık bulan hegemonya kavramı da bunların başında gelmektedir. Robert Cox’un, İtalyan politikacı, aktivist ve teorisyen Antonio Gramsci’yi (1891-1937) (Rupert, 2009; 176) yeniden okuyarak “Uluslararası İlişkiler” disiplinine uyarladığı eleştirel kuramda hegemonya, realist öngöründe olduğu gibi baskı ve zorlamaya dayalı değildir. Gramsci-Cox çizgisinde hegemonya, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemidir (Çiftçi, 2009; 206). Cox, Gramscici hegemonyayı “güç kullanılmasına gerek kalmaksızın yönetilenlerin otoriteyi kabul ettiği durum” olarak tarif etmektedir (Cox, 2004; 311). Kısacası hegemonya, rızanın imal edilmesidir (Marshall, 1999: 299-300). Cox’un hegemonya kavramına atfettiği anlam, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu ve uyguladığı siyasetinin açıklanması bağlamında kullanılmaktadır (Çiftçi, 2009; 207).

Cox, 1960 ların sonu ve 1970 lerin başından itibaren Amerikan hegemonyasının tam olarak işlemediği yeni bir “hegemonun yokluğu” döneminin yaşandığını belirtmiştir (Cox, 1983; 60). Yeni dönemde ya eski hegemonyanın gücünü yeniden kazanacağı, ya dünya ekonomisinin büyük güçler arasında bölünmesinin artacağı ya da Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen taleplerinin gerçekleşmesi ile Üçüncü Dünya’nın karşı hegemonyasının söz konusu olacağı gibi alternatifler üzerinde durmuştur (Arı, 2002; 318). Bu değerlendirme tarihsel sürecin ve bu süreci açıklama fonksiyonu bulunan eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin statik değil dinamik bir yapıda olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan dünyanın tek bir siyasal birimden oluşmadığı, devletlerin içinde buldukları coğrafya ve sahip oldukları ölçeğe bağlı olarak bölgesel düzeyin de önemli bir politika alanı olduğu bir vakiydir. Bu nedenle uluslararası politikada genel anlamda bir dünya gücü bağlamında tartışılan hegemonya kavramının daha küçük ölçekteki coğrafyalarda “bölgesel” düzeyde de incelemeye tabi tutulabileceği varsayılabilir.

Bölgenin en güçlü siyasi, iktisadi, askeri ve toplumsal-kültürel güçlerinden biri olmayı tanımlayan “bölgesel güç”(Doster, 2012; 22) kavramına paralel olarak “bölgesel hegemonya” kavramının uluslararası politikadaki geçerliliğinin örnekler üzerinden sorgulanması gerekir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı 2002 yılında iktidara gelen AK Parti döneminde yeni bir anlayışla yürütülmeye başlanan Türk dış politikasının bölgesel bir hegemonya kurma girişimi olup olmadığını sorgulamaktır. İlk olarak uluslararası sistem ve dünya düzenini açıklamada ortaya konan teorilerden biri olan eleştirel teori çerçevesinde “hegemonya” ve “bölgesel hegemonya” kavramları irdelenmiş ve hegemonyanın varlığı için gerekli olan unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Eleştirel kuram çerçevesindeki hegemonya ile arasındaki farkın anlaşılabilmesi adına yer yer realistlerin hegemonya konusuna yaklaşımlarına da değinilerek karşılaştırmalara gidilmiştir. Yapılan kuramsal açıklamaların ardından bu kavramların pratik hayatta karşılıkları ele alınmış ve bölgesel hegemonya bağlamında Türkiye’nin konumu ve gelecek beklentisi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Son yıllarda geliştirilen ve uygulamaya konulan çok yönlü, proaktif dış politika ile bu politikaların arka planları sebep, süreç, sonuç bağlamında ele alınarak Türkiye’nin bu politikalarla bir bölgesel hegemon güç olma hedefi ya da kapasitesi olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

2. HEGEMONYA ANALİZİ

2.1. Hegemonya Kavramı

“Hegemon” kavramı ilk olarak eski Yunan’da lider, ‘hegemonya’ ise bir şehir-devletin diğer şehir devletleri üzerindeki üstünlüğü anlamında kullanılmıştır (Kılıçoğlu vd., 1979; 747). Genel manada, bir kişinin başka bir kişi üzerindeki üstünlüğü ve baskısı ya da devletler arası ilişkilerde bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı (TDK Sözlüğü, 2012) olarak tanımlanan hegemonya sosyal bilimler alanında, üzerine daha geniş ve özellikli anlamlar yüklenen bir kavramdır. Gerek kelimenin linguistik kökeni ve fonetik yapısı (hegemon-egemen) gerekse literatürde yüklenen anlamların tümünde “egemenlik ve baskın/etken güç” algısı içerimi söz konusudur. Pek çok teorisyen ya da düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve bugün başta uluslararası ilişkiler olmak üzere, sosyal bilimlerin genelinde, telaffuz edilince zihinlerde belli (hemen hemen ortak manada) karşılık bulan bir terim haline gelmiştir.

Hegemonya kavramını siyaset bilimi alanında ilk defa kullanan Antonio Gramsci kavrama zengin bir içerik ve özel bir anlam kazandırmıştır. Gramsci hegemonya kavramını, işçi sınıfının burjuva devletini yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet etmesini sağlamak için yaratması gereken ittifaklar sistemine işaret etmek için kullanmıştır (Gramsci 1978:443). Aynı zamanda hegemonya terimini, Sovyet proletaryasının köylülük ile ittifakını sürdürmesi ve kendi genel çıkarına hizmet amacıyla, ekonomik çıkarlarını feda etmek zorunda kalacağını öne sürmek için de kullanmıştır (Gramsci 1978:431). Yani Gramsci işçi sınıfın bir devrimle gücü ele geçireceğini ve bir hegemonik sınıfın yerini başka bir hegemonik sınıf alacağını savunmuştur (Cox, 1983; 57). Burada hegemonya karşısında edilgen grupların zaman içerisinde örgütlenerek yapacağı mücadele sonunda hegemon gücün yerini alacağı, yeni hegemon güç olacağı varsayılmaktadır. Lenin’in “proletarya diktatörlüğü” olarak adlandırdığı süreç ile Gramsci’nin bu yaklaşımı örtüşmektedir. İtalyan Komünist Partisi’nin kurucularından olan Antonio Gramsci’nin hegemonya konusunda yaptığı çalışma ve ortaya koyduğu görüşler daha çok bir devletin sınırları içerisinde yer alan sosyal gruplar arasındaki güç/egemenlik ilişkileri ile ilgilidir. Komünist Marksist ideolojinin sosyal sınıflar, üretim ilişkileri ve egemenlikle ilgili kuramlarına açıklama getirme bağlamında üzerinde durulan hegemonya; dönemsel olarak ekonomik ve politik gücü elinde tutan sosyal sınıfın başka sosyal sınıflar üzerindeki hakimiyetini, onlara kendi dünya görüşünü, üretim modelini ve ideolojisini ilk başta zorla, ancak süreç içerisinde iknaya/rızaya dayalı olarak empoze edip yaygınlaştırması şeklinde tanımlanabilir. Hegemonya bazen baskıya karşı rızayı ifade ederken bazen de baskı ve rızanın kesişmesini anlatır. Hegemonya yaratımı hem rızayla hem de şiddetle ilgilidir (Anderson 2007, 55).

Hegemonya kavramının günümüz uluslararası ilişkiler disiplini ve literatüründe içerdiği anlamda kullanılması ise; Gramsci’yi yeniden okuyarak Gramscici eleştirel kuramın uluslararası ilişkilere uygulanmasına öncülük eden Robert W. Cox’un bu alandaki çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Cox uluslararası ilişkiler teorilerine yeni açılımlar getirirken, Gramsci’nin fikirlerinden etkilenmiş ve hegemonya konusunda da onun devlet merkezli, sosyal sınıfların hakimiyetini açıklamakta kullandığı argümanları uluslararası

ilişkilere ustaca uyarlamayı başarmıştır. Genel olarak uluslararası ilişkilerde pozitivist yaklaşımla hegemonya kavramı belirli bir coğrafi alanda veya bir faaliyet alanında bir devletin diğerleri üzerinde kurduğu hakimiyeti belirtmek için kullanılır (Karacasulu, 2009; 57). Bu tanımlama, eleştirel yaklaşıma göre; toplumların gelişiminde ve birbirleri ile ilişkilerinde rol oynayan devlet dışı temel dinamikleri hesaba katmadığı için yetersizdir. Gramsci, toplumlararası ilişkileri dikkate alarak hegemonya kavramının tanımını değiştirmiştir. Hegemon olmak için ekonomik ve politik gücün yeterli olmadığını, bağımlı grupların rızasına da ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Cox, 2010; 216-7). Bu nedenle hegemon, amaçlarını elde etmek için yalnızca baskı/zorlama kullanmaz, aynı zamanda sistemdeki diğer aktörlerin rıza göstermelerini de sağlamaya çalışır (Karacasulu, 2009; 60).

Gramsci'ye göre devlet, yöneten sınıfın yalnızca hakimiyetini koruduğu bir yapı değil, aynı zamanda yönetilenlerin rızasını kazandığı bir kurumdur. Bütüncül devlet, politik ve sivil toplumun toplamından oluşur (Gramsci, 2007: 328). Cox, Gramsci'nin temelde milli sosyal düzen ve kapitalist sınıf ilişkilerinin istikrarını açıklamada, iktidar, kurumlar ve fikirler arasında bir uyum ve uygunluğu ifade etmek için geliştirdiği "hegemonya" kavramını -geleneksel uluslararası ilişkiler teorisinde olduğu gibi- tek bir devletin baskın olduğu veya tek kutuplu güç dengesinden ziyade istikrarlı bir dünya düzenini açıklamak için kullanmıştır (Hoogvelt, 1997; 10). Buna göre eleştirel kuram çerçevesinde Cox tarafından ortaya konulan hegemonya, iktidar/devlet yanında kurumlar/sosyal kuvvetler ve fikirlerin (fikirlerin özgür bir biçimde açıklanabildiği sivil toplum kuruluşlarının) etkinliği ve birbirleri ile uyumluluğu sayesinde gerçekleşebilecek olan bir hakimiyeti ifade etmektedir. Ancak bu hakimiyet realistlerin tanımladığı gibi salt ekonomik ve askeri güce dayalı bir baskınlıkla değil, tarafların (daha çok hegemonya altında bulunanların) rızalarına dayalı meşruiyetle sağlanmış bir hakimiyettir. Cox hegemonyayı alışlageldiği gibi, güçlü bir devletin daha az güçlü olanlarla hakimiyet ve düzenleme ilişkisi anlamında değil; devletler ve devlet dışı kuruluşlar (sosyal kuvvetler) sisteminin tümüne nüfuz eden düzene ilişkin bir değerler yapısını tanımlayacak biçimde kullanmaktadır (Cox, 1992; 140). Buradan hegemonya kavramının devlet eksenli olmaması gerektiği değil, analiz düzeyinin "devletler arası" ile sınırlı kalmayıp, devlet dışı etki unsurları, ulusaşırı ekonomik, siyasal ve kültürel kuruluşlar ile sivil toplumu da içine alacak şekilde yükselmesi anlaşılmalıdır.

Hegemonya ile ilgili uluslararası ilişkiler bağlamında yapılan analizlerde, uluslararası sistemin geneline nüfuz eden, elinde bulundurduğu güç unsurları ile dünya ülkelerinin tamamı üzerinde etkili olmaya ve bunu devam ettirebilmeye elverişli siyasi, ekonomik, askeri güce ve kültürel altyapıya sahip tek bir devletin varlığı öngörülmektedir. Modern devlet sistemi (kapitalist dünya ekonomisi) tarihinde üç hegemonik güçten söz edilmektedir (Arı, 2002; 318). Bunlar; 17. Yüzyıl'ın ortalarında Hollanda (Birleşik Eyaletler), 19. Yüzyılda İngiltere (Birleşik Krallık) ve 20. Yüzyılın ortalarından itibaren ABD'dir (Wallerstein, 1995; 25).

2.2. Bölgesel Hegemonya

Görüldüğü gibi hegemonya doğrudan bir güç ve göreceli üstünlük temelinde anlam bulmaktadır. Ancak herhangi bir ilişkinin siyasi anlamda hegemonya olarak nitelendirilebilmesi için taraflar arasında salt ekonomik ya da askeri sahada bir güç ilişkisinin varlığı yeterli değildir. Bir başka deyişle; hegemonya salt askeri ve ekonomik gelişmişliğe dayalı olarak tesis edilemez. Küresel ve/veya bölgesel hegemonyadan bahsedilebilmesi için buna girişen ülke açısından aşağıdaki şartların yerine gelmesi zorunludur:

- Ekonomik ve askeri anlamda etki alanında bulunan diğer unsurların her birinden daha güçlü durumda olduğu algısının varlığı,
- Bunların yanında kültürel ve ideolojik etki oluşturabilme yeterliliği,
- Bir hegemonik sistem kurma niyet ve çabasının bulunması,
- Kendi öz kaynakları ile küresel veya bölgesel bazda üstünlük kurabilme yeteneğinin varlığı,
- Bunun için gerektiğinde uluslararası etkiye sahip kurum ve kuruluşları kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip olması,
- Formel devlet yapısı ve organlarının yanında sivil toplumu da diğer devletlerle olan etkileşim sürecine dahil edebilmesi,
- Bahsedilen maddi güç unsurları ile kültürel ve ideolojik etki kabiliyeti yanında etki alanındaki diğer devletlerin rızasını kazanabilmesi.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünya ABD öncülüğüne tek kutuplu bir niteliğe bürünmüştür (Ateş, 2009; 309). Bununla birlikte iki kutuplu yapının yıkılmasına paralel olarak bölgesel politikalar önem kazanmaya, bu süreçte bazı ülkeler bölgesel güç merkezi olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır. İşte bu gelişme literatürde daha önce pek de yer bulmayan “bölgesel hegemonya” kavramının önemini artırmıştır. Oluşum sürecinde dayandığı temeller ve hegemon gücü öne çıkaran argümanlar bağlamında bölgesel hegemonya kavramını, “bağımlı bölgesel hegemonya” ve “özerk bölgesel hegemonya” şeklinde iki ayrı kategoride değerlendirmek gerekir.

Bağımlı bölgesel hegemonya; bölgesinde ve etki alanında hakim güç unsuru olarak kabul görmesini sağlayan özelliklerini, ekonomik, askeri ve politik gücünü, küresel hegemon gücün kontrolü altında, uluslararası sistemde üstlendiği roller ve edindiği konuma dayalı olarak elde eden bölgesel güç merkezlerinin hegemonyası olarak tanımlanabilir. Bağımlı bölgesel hegemonya özellikle ekonomik, askeri ve politik dışsal faktörler ile (BM, NATO, IMF gibi uluslararası kuruluşlar) uyumlu/olumlu ilişkiler içerisinde bulunmaya önemli ölçüde bağlı olarak kurulabilecek bir yapıyı işaret etmektedir. Bu yönü ile Türkiye'nin bölgesel hegemonya bağlamında konumu daha çok “bağımlı bölgesel hegemonya” kategorisinde değerlendirilmeye elverişlidir.

Özerk bölgesel hegemonya ise; mevcut dünya düzeni ve uluslararası sistem içerisinde belirleyici olan uluslararası örgütlerle (BM, NATO, IMF, IAEA gibi uluslararası kuruluşlar) ilişkisi zayıf, hatta çoğu zaman sorunlu bazı güç merkezlerinin, ideolojik, dini, mezhepsel, etnik yada kültürel temellere dayalı, tarihsel süreçte oluşmuş birikimlere bağlı olarak tesis ettiği hegemonya şeklinde tarif edilebilir. Temel dinamikleri bağlamında, uluslararası sistemde hakim olan düzen ve güç odaklarından büyük ölçüde bağımsız, bu anlamda dışsal faktörlerin etkisinden soyutlanmış, belli ölçüde dışlanmış, kendi tarihselliğine özgü bir takım özelliklere dayalı olarak varlık gösterebilecek seviyede bulunan bir yapı söz konusudur. Mevcut konjonktürde İran “özerk bölgesel hegemonya” için verilebilecek en doğru örnektir. Küresel sistem ve hegemon güç (ABD) ile ilişkilerinin yapısı ve bölgesinde özellikle mezhepsel temelli etkinliği nazara alındığında bu durum daha da net anlaşılacaktır.

Türkiye açısından bir hegemonyadan bahsedilmesi durumunda; genel anlamda bağımlı bölgesel hegemonya ile ilişkilendirmek mümkündür ancak, inanç, ortak tarih ve kültürel dinamikler bağlamında çevresi ile kimi ilişkilerini -batı ile arasındaki kadim farklılıklara bağlı olarak- özerk bölgesel hegemonya düzleminde değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye'nin bağımlı bölgesel hegemon olarak kavramlaştırılmasının en önemli nedeni küresel hegemon ile kurmuş olduğu özel ilişkiler ve bu çerçevede küresel hegemonya tarafından olumlu olarak “bölgesel modelleme”ye tabi tutulmasındandır. Pek çok politika alanında Türkiye küresel hegemonya ile birlikte hareket etmekte ve girişimleri küresel hegemonya tarafından teşvik edilmektedir.

Bölgesel hegemonya kavramsal olarak, nitelikleri ve çıkış noktası itibarı ile bölgesel modelleme politikasının ürünü olan güç merkezlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Her şeyden önce kendi iç dinamikleri ile gerçekleştirdiği gelişim/güçlenme sonucunda ortaya çıkması yönünden farklılık arz eder. Bölgesel model olan unsur ise tamamen küresel hegemon güç tarafından hayata geçirilen bir projeden ibarettir. Bununla beraber bölgesel hegemonya; küresel hegemonyayı bertaraf edip yerine geçme durumunda olmadığı için, tamamen bağımsız ve dominant bir yapıda olamayacaktır. Zira uluslararası sistemde küresel hegemonyanın, gözetim yolu ile kontrolünün yanı sıra ulusaşırı mekanizmaları ve güç unsurlarını (IMF, BM, NATO vb.) kendi mevcut hakimiyeti lehine harekete geçirme kabiliyeti/kapasitesi daima var olacaktır. Bu durumda bölgesel hegemonya ancak küresel hegemonyanın kontrolünde ve onunla işbirliği yaptığı sürece varlığını ve etkinliğini sağlayıp sürdürebilecektir.

Ancak bu durum yine de bölgesel hegemon gücün etkisiz, gölge bir otorite olduğu anlamına gelmemektedir. Bölgesel hegemon güç, dünya politikasına yön veren, oyun kurucu konumdaki küresel hegemonun liderliği altında hareket etmekte birlikte, kendi coğrafi bölgesinde ve coğrafi yakınlıktan bağımsız etki alanı içerisinde daha özgür bir şekilde politikalarını uygulamaya koyabilmektedir. Fakat bu dış politika uygulamaları daha çok uzlaşmaya dayalı bir şekilde gelişmektedir. Küresel hegemon güç ile ilişkiler bu bağlamda genel olarak istikrarlı bir şekilde, çatışma zemininden uzak, karşılıklı rıza/kabul çerçevesinde devam ettirilmek durumundadır.

Bugünkü dünya politikasının önemli unsurlarından biri haline gelen bölgesel güçler doğal olarak bölgesel hegemonyadan bahsedilmesine imkan vermektedir. Güncel örnekler vermek gerekirse; Almanya, Japonya, Çin, İran ve Hindistan ilk akla gelen ülkelerdir. Bunlara son yıllarda uyguladıkları doğru politikalarla yakaladıkları ekonomik büyüme ve gelişme trendi ile Brezilya, Rusya ve Türkiye'yi de dahil etmek mümkündür. Bölgesel hegemonya denilince ilk akla gelen bu ülkelerin tamamının bir imparatorluk geçmişine sahip olmaları dikkat çekicidir. Türkiye son on yıllık süre zarfında yakaladığı siyasi istikrar ve ekonomik büyüme ile bölgesinde güçlü ve lider bir konuma erişmiştir. Bununla birlikte etkileşim alanında yer alan Balkanlar, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Türki Cumhuriyetler'de yaşanan önemli bir takım siyasi değişim/dönüşüm hareketleri de Türkiye'nin bölgede önemli bir belirleyici aktör rolü üstlenmesinin önünü açmıştır.

Sayılan örneklerde görüldüğü gibi, sahip oldukları ve kendilerine etkileşim alanlarında özellikli konumlar kazandıran ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik güç unsurları sayesinde belli başlı bazı ülkelerin öne çıkması ve bölgesinde, ilişki içerisinde olduğu ülkelere ekonomik ve politik model olması söz konusu olmaktadır. Bu ülkeler zaman içerisinde cereyan eden bir takım ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak kazandıkları konumun yanı sıra, köklü bir siyasi geçmişe sahip olmalarının da etkisiyle bölgelerinde lider olma ihtirası içinde olmaktadır. Bu liderliğe bağlı olarak söz konusu ülkelerin, güç+rıza (Keyman, 1996; 243) denkleminde edineceği konuma bağlı yapının 'bölgesel hegemonya' çerçevesinde analiz edilmesi mümkündür.

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE BÖLGESEL HEGEMONYA GİRİŞİMİ

Bu bölüme kadar küresel, bağımlı bölgesel ve özerk bölgesel hegemonya/hegemon güç kavramlarına dair teorik çerçevede yapılan açıklamalar ve uluslararası sistemde söz konusu unsurların pratik karşılığı durumunda olan kimi ülkeler bazında yapılan değerlendirmeler ışığında, Türkiye'nin mevcut sistem içindeki yerini ve konumunu somutlaştırmak için AK Parti dönemi dış politikasının bölgesel hegemonya temelinde incelenmesi yerinde olacaktır. Bu sayede bölgesel hegemonya kavramına ilişkin yapmış olduğumuz tanımlama ve açıklamalarla Türkiye'nin bölgesi ve etkileşim alanı içerisinde bulunan devletlerle yürüttüğü ilişki tarzının örtüşme düzeyini tespit etme imkanı ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu yıllarca Asya ile Avrupa arasında bir köprü olma statüsü ile tanımlanagelmektedir. Her ne kadar kanıksanmış olsa da köprü olma durumu pasif bir yapıyı ve örtülü bir edilgenliği çağrıştırmaktadır. Oysa bu konum, -her ne kadar Cumhuriyet ile birlikte redd-i miras tavrı sergilenmiş olsa da- bakiyesi olduğu Osmanlı'nın en zayıf/küçülmüş halinde iken bile elinde olan Kuzey Afrika ülkeleri de düşünüldüğünde üç kıtanın bağlandığı kritik bir merkez olma anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bölgesi ve etkileşim alanı denilince ilk akla gelen, yüzyıllar boyunca aynı imparatorluğun toprakları olmanın getirdiği ilgiye bağlı olarak, bütünüyle Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve kısmen Kuzey Afrika olmaktadır. Ancak tarihsel süreç (geçmişin birikimleri bağlamında) ve küreselleşme (ileriye dönük), etkileşim alanı algısının coğrafi yakınlıktan bağımsız olarak daha geniş kapsamlı değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin bu anlamda çevresi ve bölgesi ile tarihi derinlik ve kültürel ortaklık düzleminde özellikli ve sıkı bağları vardır.

Türk dış politikasında son yıllarda (2002 yılı sonrası 10 yıllık dönem) yaşanan değişimle birlikte Türkiye'nin bölgesinde ve coğrafi yakınlığı olmasa da etkileşim alanında bulunan bazı bölgelerde bir bölgesel hegemonya oluşturma yolunda ilerlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ortadoğu'nun Türkiye için "kaçınılmaz bir hinterland" (Davutoğlu, 2010; 129) olmasının yanında, ülkenin Afrika açılımının bütünüyle uzantısı olarak en az gelişmiş ülkelere artan ilgisi ile birlikte onların uluslararası toplum nezdinde sözcülüğünü ve hamiliğini üstlenmesi, Balkanlar'la ilgili her platformda tarihi ve kültürel bağlara, daha doğrusu Osmanlı dönemindeki ilişkiye vurgu yapılması gibi politikalar bölgesel hegemonya kurma konusunda örtülü bir hedefin varlığına işaret eder. Ayrıca bölgesel hegemonya tesisi için gerekliliği kabul edilen ekonomik, askeri, politik güç ve kültürel etki ile birlikte rızaya dayalı meşruiyet unsurlarının bu süreçte giderek artan etkinlikte var olduğunu iddia etmek mümkündür.

Türk dış politikasının, son zamanlarda kimilerince tartışma konusu yapılan, hatta karşı çıkılmaya çalışılan iki temel direği vardır: Batıcılık ve statükoculuk (Oran, 1996; 353). Bu iki yaklaşım adeta birbirini besleyen zıt kavramlardır. Statükoculuk mevcut durumu olduğu gibi kabullenme ve sahiplenme ile birlikte

dış dünya ile herhangi bir seviyede ilişki/işbirliği yoluna gitmemekle, batıcılık dahil her türlü açılım imkanını yok sayarken, batıcılık da alternatifsiz olarak algılanma yönü ile -kendi içinde barındırdığı çelişki ile birlikte- bir başka statükoculuk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batıcılık/batılılaşma Türk dış politikasında Osmanlı'nın son dönemlerinden (Tanzimat bu konuda somut bir dönüm noktasıdır) itibaren gündemde olan ve Cumhuriyet'le birlikte tamamen merkeze alınarak "devlet politikası" haline gelen bir süreçtir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye – Doğu Bloku karşısında güvenlik kaygısı temelli yönelimle birlikte- Batılılaşma hedefi ile hareket etmeyi, hem toplumun hayat tarzını dönüştürmeye çalışmakla iç politikasının, hem de batıyı yegane model olarak kabul etmekle dış politikasının temelini oturtmuştur. Savaş sonrası oluşan iki kutuplu(Doğu-Batı) yapıda kendisine Batı Bloku'nda yer edinmeyi tercih eden Türkiye bölge ülkeleri ile ilişki düzeyini en alt seviyede tutma yolunu benimsemiştir. 1950'li yıllar Türkiye'nin bölgeden daha da uzaklaştığı yıllar olmuştur (Kürkçüoğlu,2009; 3). Türkiye, başta komşuları olmak üzere, köklü bir maziye paylaştığı, kültürden inanca, dilden coğrafyaya pek çok ortak paydaya sahip olduğu bölgesi ve etkileşim alanında bulunan diğer ülkelerle arasında daima bir mesafe bırakmış, ilişki içerisinde olması durumunda kazanacağı etkinlik ve çok yönlü avantaj potansiyelini uzun yıllar boyunca görmezden gelmiştir. 1950'li yıllarda "aktif taraflılık" politikasını izleyen Türkiye'nin adeta Batı'nın bölgedeki temsilcisi olarak hareket ettiği görülmektedir. Kısaca bu dönemde Türkiye'nin "abartılı" denebilecek bir Batı eksenli dış politika izlediği gözlenmektedir (Şahin,2010;12).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı döneminden kalan tüm değerlerin yok sayılıp reddedilmesi ile kendini gösteren ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan güç dengelerine bağlı olarak özellikle 1947 Truman Doktrini çerçevesinde komünizm tehdidi altında bulunan ülkelere (Yunanistan ve Türkiye'ye) yapılan mali yardımla (United States Department of State, 2012) birlikte askeri, siyasi ve ekonomik beklentilerle beslenen batıcılık, kadim bölgesel ilişkilerin reddi/sonlandırılması ile karakterize içe kapanıklıkla tezahür eden statükoculuk ve bunlara ilave olarak, iç politikada güç mücadeleleri ve baskıcı yönetimlerin sebebi, aynı zamanda sonucu olan siyasi istikrarsızlık, yıllarca Türk dış politikasının pasif, edilgen, reaksiyoner ve tek (batı) yönlü bir yapı ile şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. Öyle ki Demokrat Parti'nin ilk döneminde NATO üyeliği ve ikinci iktidar dönemindeki Ortadoğu politikasına ağırlık vermesi (Bulut, 2008; 53) ile Özal'ın Batı, Doğu ya da Kuzey ayrımı yapmadan (Laçiner, 2003; 25) ekonomi temelli, pragmatik ve esnek dış politika adımları dışında realize edilmiş, özgün bir Türk dış politikasının varlığından söz edilmesi zordur.

Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin gittikçe artacağı önümüzdeki yüzyıl içinde ülkelerin güçleri küresel ölçekte bütün etkinlik alanlarındaki özgül ağırlıklarının toplamı ile ölçülecektir. Dolayısıyla bir ülkenin gücü sadece kendi çevresindeki fiili gücü ile değil, değişik havzalardaki ekonomik, kültürel ve diplomatik etkinliği ile değer bulacaktır (Davutoğlu, 2010; 208). Küresel sistemde gerçek, kalıcı ve belirleyici aktör olma hedefi olan Türkiye için çok yönlü aktif dış politika uygulamaları, bölgesinde ve etkileşim alanlarında kendisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunu gören Türkiye için yeni dönem dış politika uygulamaları, hükümet icraatı olmaktan öte, devlet politikasına evrilme sürecine girmiş durumdadır. Türk liderlerinin katıldığı uluslararası toplantılar, gerçekleştirdikleri dış ziyaretler veya Türkiye'nin bizzat misafir ettiği yabancı liderler veya organize ettiği toplantılara bakıldığında ortaya çıkan diplomatik trafik Türk dış politikasındaki artan dinamizmi ortaya koymaktadır. Bunların içerisinde Ortadoğu'ya dönük angajmanlar olduğu kadar, diğer bölgelerin de giderek dış politika gündeminde ağırlık kazandığı bir gerçektir (Kardaş, 2011). Uzun yıllar boyunca Batı yönelimli "tek boyutlu" dış politikanın yetersizliğinin net olarak anlaşıldığı bu son dönemde artık yeni hedefler ve yönelimlerle şekillenen çok boyutlu ve vizeyona dayalı yaklaşımların sergilendiği açıkça izlenebilmektedir.

Son on yıl içerisinde Türk dış politikasında net olarak gözlenebilen çok yönlü, özellikle tarihsel ve kültürel öğelerden yola çıkarak yeni bölgesel ve küresel bakış açıları geliştirmeye yönelik adımlar içeren proaktif ve dinamik süreç uluslararası sistemde sıradan bir eklenti olmayı reddeden algının ürünüdür. Son dönem Türk dış politikasını farklı ve etkin kılan belli başlı argümanlar dikkate alınır ise; son on yılda Özal dönemi aktif girişimler dışında- geçmiş hükümetler tarafından uygulanan dış politika ile karşılaştırıldığında büyük bir değişim/dönüşümün yaşandığı ve çok önemli adımların atılmakta olduğu açıkça görülmektedir. Bu değişim/dönüşüm ve atılan adımlarla birlikte, geliştirilen/uygulanan politikaların yansımaları olan ve Türkiye'nin bölgesel hegemonya hedefi güttüğü algısını beseleyen politikaları beş ana başlık altında

incelemek mümkündür. Bunlar; yakın (birincil) çevre ve komşularla ilişkilerin düzeltilmesi, bölgesinde ve etkileşim alanında yer alan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, kıtalar arası yeni açılımlar, uluslararası kuruluşlarla ilişkiler, sivil toplum ile işbirliği halindeki çalışmalaradır.

3.1. Yakın (Birincil) Çevre ve Komşularla İlişkilerin Düzeltilmesi

Uluslararası ilişkilerde algılar önemlidir. Zira aktörlerin davranışları onlara dair önceden oluşturulmuş tarihsel imaj ve kültürel kodların süzgecinden geçerek anlam bulur (Küçükkeleş, 2012). Türkiye coğrafi konumu itibarı ile doğuda Kafkaslar, batıda Balkanlar, güneyde ise Araplar olmak üzere, birbirinden her yönü ile çok farklı özelliklere sahip olan sınır komşularına sahiptir. Bu bölgelerde yer alan ülkeler dilleri, dinleri, medeniyetleri ve tarihleri ile değerlendirildiğinde, Türkiye ile komşu olmanın dışında belirgin bir ortak yönlerinin olmadığı görülür. Türkiye'nin komşusu olan ülkelerle ilişkileri konusunda, uzun yıllar boyunca halkın ve iktidarların zihni algısı, üretilmiş ulusal güvenlik kaygıları ekseninde, korku ve gizli/açık düşmanlık temeline dayandırılmıştır. Kuruluşundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri güvenlik endişesi olmuştur (Sarıay, 2000; 2). Kendisini destekleyen kitlelerin ilgisine paralel olarak komşu ülkeler ve dış Türkler ile yakın bir şekilde ilgilenen (Laçiner, 2003; 26) Özal dönemine kadar değişmeyen bu durum, çevresindeki herkesi düşman görme eğilimi ile karakterize, sıkıntılı bir algı biçiminin Türk dış politikasına yansımaları olarak tezahür eden bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Bu algıya göre; Türkiye doğuda Rusya'dan gelecek ideolojik eksenli tehlikelerle ve İran kaynaklı, rejime yönelik tehditlerle, batıda yine demir perde uzantısı Bulgaristan ve "kadim düşman" Yunanistan'dan, güneyde ise Akdeniz'de Rumlar ve karşılıklı güvensizliğin hakim olduğu, "her an ihanet edebilecek" Arap dünyasından gelecek tehlikelerle doludur. Tüm bu algıların rasyonellikten ne kadar uzak olduğu açık olmasına rağmen, yıllarca Türk dış politikasını şekillendiren temel argümanlar olarak kabul edilmiştir. Batı dışında herkesi kendisine düşman/tehdit olarak algılayan bu yaklaşımların reel bir dayanağı yoktur. Bu yöndeki dış politika Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınıfsal ve ideolojik yapısından kaynaklanmıştır (Sancaktar, 2011; 82). Türkiye'nin içine kapanık, dış dünyanın farazi tehditlerini gözetmekten, fırsatlarını göremeyen problemleri bakış açısı reel politikada sürdürülebilir olmaktan çok uzaktır.

Türkiye'nin komşularına bakışında mevcut sorunları çözmeye yönelik bir dönüşüm yaşanmaktadır. 2000'li yılların başına kadar hakim olan; "etrafımız düşmanlarla çevrili" şeklindeki anlayıştan sonra "komşularla sıfır sorun" şeklinde tanımlanan bir anlayışı benimseyen Türkiye, tüm komşuları ile yakın diplomatik, ekonomik, ticari ve hatta sosyal ilişkiler kurmuştur (Gözen, 2006; 10). Bu çerçevede; Bulgaristan ve Yunanistan ile dostane ikili ilişkilerin gelişmesi adına girişimler, Rusya ile ekonomik işbirliklerinin yanı sıra en üst seviyede karşılıklı resmi görüşmeler, Ermenistan ile belli seviyede diplomatik ilişkiler, Gürcistan ile geliştirilen işbirlikleri ve liderler düzeyinde samimi ilişkiler, İran ile zaman zaman Batı'yı karşısına alma pahasına yürütülen diplomasi ve geliştirilen ilişkiler, Kuzey Irak'taki oluşumlarla girilen diyalog süreci ve nihayet mevcut yönetim ile muhalifler arasında çatışmalara yol açan sorunlar ortaya çıkana kadar Suriye ile (PKK terörüne verdiği destek nedeni ile pek çok kez gerginlik yaşanmış olmasına rağmen) girilen olumlu ilişkiler Türkiye'nin dış politikada adeta makas değiştirerek bambaşka bir yol izlemeyi tercih ettiğinin göstergeleridir. Türkiye Suriye'de yaşanan iç savaş sürecinde –son yıllarda kurulan olumlu ilişkileri bitirme pahasına- bölgenin kaderini belirlemeye yönelik belli siyasi ve diplomatik adımlar ile de bu tercihi ortaya koymaya devam etmektedir. AK Parti iktidarları döneminde yakın çevre ve komşu ülkeler ile geliştirilmeye çalışılan ilişkiler Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan güçlendiği bir döneme denk gelmesi tesadüften ziyade, ülkenin bölgesinde daha etkin bir aktör olma hedefi ile yürütülen politikaların dışa yansımaları ve bu kapsamda da hegemonik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Ancak komşularla sorunların çözümüne yönelik girişimlerde gelinecek nokta bugün itibarıyla sürdürülebilir olmaktan uzak görünmektedir. Ermenistan girişimi devam ettirilememiş, Suriye politikası uzun süreli ve derin bir sorun sarmalına dönüşmüş, İsrail ile kriz olağanlaşmış, Kıbrıs konusunda daha ileri adımlar atılamamış, Irak ile sorunlu bir döneme girilmiştir. Gelinecek noktada komşularla var olan sorunların çözümünde pek az ilerleme kaydedilmiş, buna karşın yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Komşularla sorunlar derinleştiği ölçüde bölgesel hegemonya girişiminde başarılı olunması ihtimali zayıflamaktadır.

3.2. Bölgesel İlişkilerin Geliştirilmesi

Bir ülkenin çevresi ya da bölgesi elbette sadece sınır komşularından ibaret değildir. Ortak sınırları olmasa da coğrafi konum açısından belli ortak bir tanımlamaya konu olan ülkelerin birlikte oluşturduğu yapıların “bölge” olarak tanımlanması mümkündür. Bunun yanında “uluslararası etkileşim alanı” olarak kavramsallaştırabileceğimiz bir ilişki düzeyi de vardır ki; coğrafi yakınlıkla ilişkili olmaksızın, tarihi, dini, ideolojik ya da etnik arka planlarına dayalı olarak karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğu geniş bir potansiyeli ifade etmektedir.

Türkiye'nin bölgesi denilince, ilk olarak, doğrudan, bütünü ile Ortadoğu ve sınır komşuluğu bulunan ülkeler akla gelmektedir. Oysa Türkiye açısından etkileşim alanı bunlarla birlikte, başta İslam Dünyası olmak üzere, Balkanlar'ı, Türki Cumhuriyetler'i, Kuzey Afrika'yı, hatta son dönem açılımlarına bağlı olarak tüm Afrika ve Güneydoğu Asya'yı içine alan bir kavramdır. Türkiye uzun yıllar kayda değer bir ilişki yürütmediği bu bölgelerin tümü ile son on yılda ciddi bir yakınlaşma ve etkileşim sürecine girmiştir. Bu bölgelerde yer alan ülkeler ile ekonomik işbirliklerinin yanı sıra politik sahada yer yer arabuluculuk, uluslararası zeminlerde savunuculuk, barış inşası, kalkınma yardımlarında bulunma vs. pek çok farklı düzeyde ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Örneğin karşılıklı ekonomik ilişkiler ve ticaret hacminin artırılması devletler arasında son derece önemli bir etkileşim aracıdır. 2002-2011 döneminde Türkiye'nin yıllık ihracat rakamlarına bakıldığında, düzenli bir artış seyri gözlenmektedir. İhracat Kuzey Afrika'ya 1,2'den 6,7 milyar dolara, yakın Asya ve Ortadoğu'ya 3,4'ten 27,9 milyar dolara, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine 1'den 9,2 milyar dolara, Türki Cumhuriyetler'e 0,6'dan 5 milyar dolara, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine 4,7'den 37,3 milyar dolara yükselmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012a).

Son yıllarda Türkiye'nin Avrupa'da ve dünya genelinde dikkatleri üzerine çeken ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel gelişimi elbette ki bölge ülkeleri tarafından da ilgi ile takip edilmektedir. Hemen her uluslararası platformda varlığını ve ağırlığını giderek artan bir biçimde hissettirmeye devam eden Türkiye'ye bu ülkelerin bakışı ile birlikte beklentilerinin de farklılaştığını ve arttığını söylemek mümkündür. Dış politikasında pasif, edilgen yapısından kurtularak çok yönlü ilişkiler ve aktivizm içerisine giren Türkiye, tarihsel süreçte köklü ilişkileri ve paylaşımları olan bölge ülkeleri/halkları nezdinde değerli ve önemli girişimlere öncülük etmektedir. Hegemonyanın sonuçta ortak kültürel formlarla korunabileceği veya pekiştirilebileceği düşünüldüğünde (Flockhart, 2004; 3) başta Ortadoğu, Türki Cumhuriyetler ve Balkan ülkeleri ile geliştirilecek ilişkilerin sağlam temellere dayanacağı açıktır. Bu şekilde kurulmuş olan ilişkiler, ekonomik ve politik alanda erişilen belli bir güç ile birlikte Türkiye'nin bölgesinde ve etkileşim alanında bilinirliği/izlenirliği giderek artan bir ülke olması sonucunu kaçınılmaz olarak beraberinde getirecektir. Tüm bu adımlar Türkiye'ye ekonomik kazanç ve politik etki alanı sağlamakla birlikte, küresel düzeyde, uluslararası kuruluşlar nezdinde kendisine koşulsuz destek olacak ciddi bir gücü arkasına alma imkanını kazandırmak ve sınır ilişkisi olmasa da belli bölgelerde kendisine etki alanı oluşturmak suretiyle asıl faydasını ortaya koymuş olacaktır. Türkiye bu bölgelerde sadece sorunları çözmek ve iyi ilişkiler kurmakla kalmayıp, işbirliğini geliştirerek aynı zamanda bölgesel hegemonya girişimini güçlendirmek istemektedir. Ancak sıfır sorun politikasında karşılaşılan sınırlamalar komşu ve bölge ülkelerle ilişkilerin daha ileri boyutlara taşınması ve derinleştirilmesi girişimlerini sekteye uğratmaktadır. Örneğin Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye arasında bir ekonomik ortak alan yaratılmasına ilişkin 2010 yılından itibaren başlatılan görüşmeler (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012b) Suriye kriziyle birlikte kesintiye uğramıştır. Girişimin kaderi şimdilik belirsizliğini korumaktadır.

3.3. Kıtalar Arası Yeni Açılımlar

Küreselleşme ile birlikte mesafeler ve coğrafi uzaklıklar önemini yitirmiş, dünya adeta küçük bir şehir gibi olurken her türlü etkileşim en üst düzeyde kolayca gerçekleşmiş olmuştur. Bu durum tüm ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de önemli fırsatlar doğurmaktadır. Türkiye'nin özellikle ekonomik güç ve gelişmişlik düzeyi itibarı ile kendilerinden daha ileri olduğu ülkelerin çoğunlukla yer aldığı uzak bölgeler ile geliştirmekte olduğu ilişkiler bu kategoride değerlendirilebilir. Türkiye dış politikada bölgesi ile geliştirdiği olumlu ilişkiler yanında coğrafi olarak kendisine uzak olmakla birlikte yüksek etkileşim düzeyi sağlayabileceği yeni ülkelere yönelik bazı açılımlar gerçekleştirme yoluna gitmektedir. Bunların başında

Afrika Açılımı olarak adlandırılan süreç gelmektedir. Afrika açılımı çerçevesinde 2008 yılında Afrika ülkelerinde 15 yeni büyükelçilik açılmasına karar verilmiştir. Bunlardan bir kısmına büyükelçi atanmış olup bina ve diğer lojistik çalışmalar devam ederken, bir kısmı için resmi prosedür tamamlama çalışmaları devam etmektedir. Sahra Altı Güney Afrika (SAGA) ülkelerinde 19 Türk büyükelçiliği var iken en son 2011 yılı içerisinde Somali'ye büyükelçi atanmış ve bu sayı 20 ye ulaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012a).

Afrika açılımı ve Asya açılımı olarak nitelendirilen adımlar başta olmak üzere, Latin Amerika ve Pasifik ülkeleri ile geliştirilen olumlu ilişkiler karşılıklı ekonomik kazançlar edinmenin yanında küresel düzeyde bilinirlik, destek ve güven sağlama yönünden de çok önemli siyasi getirileri olacak gelişmelerdir. Sözü edilen bölgelerde yer alan ülkelerin önemli bir kısmı çok küçük, gelişmişlik düzeyi ve ekonomik yapısı zayıf hatta bazıları En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) kategorisinde yer almaktadır. Ancak BM Genel Kurulu ya da uluslararası toplum nezdinde herhangi bir platformda sahip oldukları oy açısından diğer dünya ülkeleri ile aralarında bir fark bulunmamaktadır. Bu ülkelerle kurulacak olumlu ilişkiler uluslararası sistemde Türkiye'ye daima kazanç sağlayacaktır. Türkiye bu çerçevede geliştirmek istediği ilişkileri somutlaştırmak ve ilgi uyandırmak adına 2005 yılını "Afrika Yılı", 2006 yılını ise "Latin Amerika ve Karayipler Yılı" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012b) olarak ilan etmiştir. Afrika Yılı ilan edilen 2005 sonrasında Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinin bir anda gelişmesine benzer bir şekilde 2006 itibarıyla Latin Amerika ve Karayipler'le ilişkiler daha önce olmadığı kadar yoğunlaşmıştır (Akgün, 2009a). Bu da göstermektedir ki; küresel sistem içerisinde çok boyutlu ve proaktif dış politika adına yapılan bilinçli uygulamalar, çok farklı alternatif ilişkilere kapı aralamakta ve taraflara mutlaka kazanç sağlamaktadır. Türkiye coğrafi uzaklığına rağmen bu yönde gerçekleştirdiği, özellikle zayıf ülkelere yönelik açılımlar sayesinde uluslararası sistemde çok daha geniş bir kabul görme ve alternatif etki alanları edinme imkanına kavuşmaktadır. Böylece bölgesinde Türkiye'ye yönelik olumlu ilgi ve rıza düzeyi yükselmektedir. Türkiye'nin deniz aşırı işbirliği girişimleri alternatif ekonomik ve politik kazanımları yanında bölgesel hegemonya adımlarını hem kolaylaştırmakta hem de meşrulaştırmaktadır. Türkiye'nin bölgesel hegemonya kurma girişimiyle daha uzak bölgelerle ilişkilerini geliştirme ve çeşitlendirme yönündeki çabaları birbirini tamamlamaktadır.

3.4. Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler

Türkiye'nin bölgesel düzeyde elde ettiği saygınlığı onun NATO ve AB gibi Batılı kuruluşlarla ilişkilerini zenginleştirecek artı bir siyasi değer olarak görülmektedir (Marcus, 2008). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasında gözlenen köklü değişikliklerden biri Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel düzlemde uluslararası politikada giderek artan şekilde aktif roller üstlenmesidir. Türk dış politikasında yeni aktivizm (Makovsky, 1999; 92) olarak ifade edilen ve Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana izlenen ihtiyatlı ve batı yönlü dış politikadan farklılaşmayı vurgulayan bu yaklaşım, büyük ölçüde hem küresel sistemde hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi coğrafyada 1990'lı yıllarda meydana gelen siyasi, askeri ve ekonomik değişikliklere karşı Türk dış politikası yapımcılarının uyum çabasının bir sonucudur (Akgün, 2009b). Güçlü bir siyasi iktidarın iş başına geldiği 2002 yılından bu yana, göreceli olarak ekonomik ve siyasi istikrara kavuşan Türkiye, dış politika konusunda da vizyonunu yenilemiş ve devlet dışı "sosyal kuvvetler" (Cox, 1981) olarak tanımlanan uluslararası örgütlerde de aktif olarak yer alma, etkin olma yönünde yoğun çabalar içerisine girmiştir. Bu son on yıllık dönemde (2002 yılından bu yana) Türk dış politikası, tarihinde hiç olmadığı kadar hareketli ve aktif bir sürecin içerisine girmiş, halen de aynı şekilde devam etmektedir. Bunlara örnek olarak; BM Güvenlik Konseyi Üyeliği, BM Genel Kurulunda aktif olma, Dünya Ekonomik Forumu'nda izlenirliğini artırma (sadece "one minute" çıkışı ile değil, aynı zamanda ekonomi yönetimindeki başarısı ile de), İKÖ liderliği, AKPM başkanlığı, LDC Konferansına ev sahipliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) çalışmalarında öncülük vs. sayılabilir.

Türkiye küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşların çalışmalarında aktif roller üstlenerek uluslararası sistemde etkinlik ve saygınlık kazanmaktadır. Bu yönde atılan adımlar, bölgesel etki alanında bulunan daha zayıf ülkelerin, bir yandan Türkiye'den beklentilerini yükseltirken diğer taraftan bölgede belirleyici ve oyun kurucu rolüne bu ülkeler nezdinde meşruiyet kazandırmaktadır. Bugünün dünya politikasında etkin olan ülkelerin üye olduğu pek çok örgüte üye bulunan Türkiye, bölgesi ile bu örgütler arasındaki iletişim kanallarından biri durumuna gelerek bölgesel hegemonya kurma girişimini daha sağlam bir zemine kavuşturmuştur. Bu bağlamda iki kuruluşun işlevi belirleyici görünmektedir. İlki Türkiye'nin üyelik

perspektifine sahip olduğu Avrupa Birliği'dir. Diğeri ise ülkenin yarım yüzyılı aşkın bir zamandır üyesi bulunduğu NATO'dur. Her iki kuruluşta da genelde batı daha özeldir ise ABD'nin etkin olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin bölgesel hegemonya girişiminin neden bağımlı statüde değerlendirilmesi gerektiği daha iyi görülebilir.

3.5. Sivil Toplumla İşbirliği

Türkiye'de özellikle insani yardım temelli sivil toplum kuruluşları son yıllarda güçlenmiş ve uluslararası ölçekte başarılı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Buna paralel olarak Türkiye, gerek bu tür sivil toplum kuruluşlarına TİKA ve Kızılay gibi kurumlar nezdinde destek olmak, çalışmalarını kolaylaştırmak gerekse doğrudan işbirliği halinde çalışmalar yürütmek suretiyle bölgesi ve etkileşim alanları başta olmak üzere, Haiti'den Endonezya'ya kadar dünyanın çok farklı bölgelerinde varlık göstermiş, bilinirliğini ve saygınlığını artırmıştır.

Bunun yanında Türk iş adamları ve sanayicilerinin oluşturduğu sivil yapıların da (TUSKON gibi) önünü açarak, ilişki kurulan ülkelerle karşılıklı kazanç dayalı ticari girişimler de bu alanda önemli bir fonksiyona sahip bulunmaktadır. Özellikle belli açılımlarla etkileşim düzeyi yükseltilecek, Türkiye'ye nispeten daha zayıf ülkelerle yürütülen ilişkilerde bu şekilde sivil toplum kuruluşları ile birlikte girilen faaliyetler karşılıklı güçlü bağların tesis edilmesinde etkili olmaktadır. Bu ise Türkiye'nin hem gücünün hem de saygınlığının artarak, kabul görmesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'nin kıtalar arası açılımlarında da yine sivil toplum kuruluşlarının önemli roller üstlendiği bilinmektedir.

Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihi eskilere (Osmanlı dönemine) dayanıyor olsa da halen devam etmekte olan süreç ilk olarak 1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012a) kabul edilmesiyle başlamıştır. Fakat hem koalisyon hükümetleri hem de 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz bu planın uygulanmasını 2002 yılı sonrasında AK Parti iktidarlarına kadar geciktirmiştir (Özkan, 2011; 121). Afrika Açılım Planı bu dönemde ciddiyetle ele alınmış, cumhurbaşkanı ve başbakan dahil, ilgili bakanların, konu ile ilgili TİKA, Kızılay gibi resmi kurumların yanında özellikle Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) ve İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi birçok sivil toplum örgütünün de desteğiyle uygulamaya konulmuştur (Özkan ve Akgün, 2010; 529).

AK Parti dönemindeki Afrika politikasını farklı kılan, ilk defa Türk dış politikasında devlet ve sivil toplum örgütlerinin yan yana ve birlikte çalışmaya başlamasıdır (Özkan ve Akgün, 2010; 526). Bu adımların meyveleri ekonomiden dış politikaya farklı alanlarda alınmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu adımlarının realist paradigma bağlamında bir güç politikası ile doğrudan baskınlık kurma yada tek taraflı faydalanma hedefi ile atılmadığı açıktır. Bunun yerine, bölge ülkelerinin rızasına dayalı bir politika ve adeta doğal rol model olma temeline dayalı olarak, sivil toplumun süreç içerisinde devreye girmesi ile birlikte, yürütülen ilişkilerin karşılıklı rıza zeminine oturması sağlanmıştır.

Beş ana başlık altında sınıflandırılan dış politika adımlarıyla Türkiye, bölgesinde ve etkileşim alanlarında önemli ölçüde rızaya dayalı meşruiyet ve etkinlik kazanmış, kazanmaya da devam etmektedir. Türkiye artık bu sayede çevresinde olan bitene seyirci kalan ya da en fazla reaksiyon göstermekle yetinen bir ülke olmaktan çıkıp, bölgesinde yaşanan önemli değişim/dönüşümler sürecinde tavrı önemsenen, belirleyici roller üstlenen özgün bir konuma sahip olmuştur. 2011 yılı başlarından bu yana devam eden ve tüm çabalara rağmen son bulmayan iç savaş nedeni ile Suriye yönetimi ile ilişkiler kopmuş ve buna bağlı olarak İran, Rusya ve Irak ile zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır. Ancak Türkiye bölgenin geleceğini belirleyecek düzeyde, BM, NATO, ABD ve AB nezdinde çözüm arayışlarını çerçevesinde girişimlerde bulunarak aktif dış politika izlemeye devam etmektedir. Sayılan bu gelişmelerin doğal sonucu olarak Türkiye'nin söz konusu etki alanları ile ilişkisinin bir bölgesel hegemonyaya doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Bu süreç içerisinde etkinliğinin kaynağı, çoğu zaman küresel hegemon güç ve küresel sistemin bünyesinde barındırdığı sosyal güçler ile sürdürdüğü olumlu ilişkilere dayanmakta, bu yönü ile "bağımlı bölgesel hegemonya" olarak tanımlanan yapıya uygun bir konum ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında yakın çevresi ve İslam Dünyası ile ilişkileri bağlamında, mevcut küresel sistemin öngörülerinden bağımsız, sahip olunan kadim bağlara dayalı olarak kurulan ilişkilerde ise "özerk bölgesel hegemonya"nın özelliklerini kısmen görmemiz mümkün olmaktadır.

Türkiye artık dünyayı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi okumamakta ve yeni dengeleri değerlendirerek uluslararası ilişkilerde yeni bir çerçeveyi esas almaktadır. Bu fikri değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin kendi iç siyasi dinamikleri kadar, dış siyasi şartların da bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Özkan, 2011; 116). Bu dönemde yakalanan siyasi istikrar ve doğru uygulamalar sonucu gerçekleşen ekonomik büyüme ile birlikte Türkiye bölgesel ve küresel güç unsuru ve özellikle bölgesel rol model konumuna gelmiştir. Dünya genelinde ardı ardına yaşanan ve gelişmiş ülkeleri derinden etkileyen ekonomik krizlerden de en az zararlı çıkmayı başaran Türkiye bugün artık demokratikleşme yolunda attığı adımlarla da bölge ülkelerinin dikkatle ve özeni ile izlediği bir yapıya bürünmüştür. Yakalanan bu olumlu hava ile birlikte dış politikada, bölge ülkeleriyle yeni, açılım yanlısı, çok yönlü ilişki düzeyleri öngören adımlar, karşılıklı kazanımları beraberinde getiren gelişmeler olmaktadır. Karşılıklı kazanımlara bağlı gelişen, güçlü olanı olumlama ve yükselen beklentiler doğal olarak bir rıza ve meşruiyet kaynağı teşkil etmektedir.

Yukarıda sayılan beş alandaki politikalar dikkate alındığında Türkiye'nin bölgesel hegemonya girişiminin "bağımlı bölgesel hegemonya" niteliğine sahip olduğu görülmektedir. Zira bahsedilen politika alanlarının hepsinde Türkiye ile ABD veya Batı arasında pek çok noktada ortak çıkar, hareket ve öncelik bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin girişimleri pek çok alanda ABD tarafından desteklenmekte, hatta Türkiye bazı demokratikleşme kriterleri itibarıyla bölgede "olumlu model ülke" arz edilerek iki taraf arasındaki bağımlılık ilişkisi açıkça gösterilmektedir. Bu süreçte Türkiye küresel hegemonya ile sahip olduğu bağımlılık ilişkisinin avantajlarından da yararlanmaktadır. Örneğin uluslararası kuruluşlar nezdinde Türkiye tarafından atılan adımlar veya takip edilen politikalar sonuçta küresel hegemonya ile kurulmuş olan bağımlılık ilişkisinin sunmuş olduğu bir fırsattır.

4. SONUÇ

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası sistemi ve dünya düzenini, klasik hakimiyet argümanlarına alternatif olarak, Gramscici eleştirel teorisinin Cox tarafından yeniden ele alınıp uluslararası ilişkiler alanına uyarlanması ile (neo-Gramscici yaklaşım) farklı bir anlam kazanan ve realist yaklaşımın güç vurgusu içeren tanımına, zora dayalı olmayan "rıza" unsurunun eklenmesi ile boyut değiştiren "hegemonya" kavramı ile açıklamak mümkündür.

Gramscici yaklaşımın devlet eksenli, sınıf egemenliğine dayalı hegemonya tanımı birebir alındığında, reel politika düzleminde teori ile pratik arasında, peşpeşelik ve rıza unsurları bakımından uyumsuzluk söz konusu olmaktadır. Teori ile pratik arasındaki bu uyumsuzluk, Cox'un Amerikan hegemonyası üzerinden somutlaştırdığı, teoride esneklik olarak değerlendirilebilecek yaklaşımları ile giderilebilmektedir. Buna göre; hegemonya kesintisiz ve mutlak değildir; hegemonyanın zaman zaman kesintiye uğraması mümkün olmakta; zayıflamış ya da kaybedilmiş bir hegemonya yeniden güç kazanabilmekte; karşı hegemonyanın çıkışı ile hegemonyanın el değiştirmesi ya da yeni gelişen büyük güçler arasında paylaşılması söz konusu olabilmektedir. Küresel hegemon güce alternatif olabilecek yeni güç unsuru bazı devletlerin, bölgelerinde ve etkileşim alanlarında bölgesel hegemonyalarını oluşturmaları mümkündür. Ekonomik, askeri, politik gücü, kültürel ve ideolojik etkileyciliği ile belli bölgelerde çevresine nazaran öne çıkan bu devletler küresel hegemonya düzeyinde olmasa da bölgesel düzeyde etkin ve belirleyici olabilmektedirler.

Bölgesel hegemonya oluşumunda gücün kaynağı ve etkin konumun temel dinamiklerindeki farklılıklara bağlı olarak; bağımlı bölgesel hegemonya ve özerk bölgesel hegemonya kavramları ile açıklanabilecek bir ayırımdan da bahsetmek mümkündür. Son yıllarda bölgesinde etkinliği ve popüleritesi giderek artan Türkiye genel olarak bağımlı bölgesel hegemonyaya, kendisini küresel sistemin dışında konumlandıran ve daha çok mezhepsel bağları önceleyen yapısı ile İran ise, özerk bölgesel hegemonyaya örnek gösterilebilecek ülkelerdendir.

Bölgesinde ve etkileşim alanlarında (özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte dönüşümlerin yoğun yaşandığı ülkelerde) yaşanan siyasi gelişmeler karşısında Türkiye'nin tutumu ve takınacağı tavır her zamankinden daha fazla önemsenir olmuştur. Son dönem Türk dış politikasında yaşanan radikal değişiklikler ve atılan adımlar bölge ülkeleri tarafından büyük ilgi görmektedir. Uluslararası sistemde edindiği konumun tam anlamı ile bölgesel hegemonya düzeyine ulaşması zamana muhtaç ise de, Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği çok odaklı dış politikasının giderek daha nitelikli, stratejik derinliğe

sahip ve somut adımlara dayalı olarak devam etmesi, etkin, oyun kurucu rol üstlenme adına önemli adımlardır. Türkiye'nin bölgesel hegemonya kurma girişimi bağımlı bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Zaten Türkiye'nin bu girişimlerde belirli düzeyde başarı kaydetmesinin ana nedenlerinden biri bağımlı bölgesel hegemonya statüsüdür. Ancak Türkiye'nin bu girişiminde ne kadar başarılı olabileceği veya bunların ülkeye getirebileceği maliyetler belirsizliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Akgün, B. (2009a). “Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Üyeliği: Amaç, Süreç ve Beklentiler”. **Selçuk Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Araştırma Makalesi Serisi**, No: 1, Temmuz.
- Akgün, B. (2009b). “Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler”. **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2.
- Anderson, P. **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**. Çev: Bülent Aksoy. İstanbul, Birikim Yayınları, 2007.
- Arı, T. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa, Alfa, 2002.
- Ateş, D. (2009). “ABD hegemonyası ve bölgesel modelleme politikası: Kuramsal çerçeve”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**. No: 6:1,300-319.
- Bulut, S. (2008). “Sovyet Tebdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı 41, Mayıs 2008, s. 35-61
- Cox, R.W. (1981). “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”. **Millennium: Journal of International Studies**, No: 10:2, 126-55.
- Cox, R.W. (1983). “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, İçinde Stephen Gill (eds.), **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Cambridge Studies in International Relations (No. 26) Cambridge:Cambridge University Press, 1993, içinde ss. 49-66
- Cox, R.W. (1992). “Towards a Post-hegemonic Conceptualisation of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldoun”. İçinde J.N. Rosenau and E. Czempiel (der.), **Governance Without Government: Order and Change in World Politics**, Cambridge Studies in International Relations (No. 20) Cambridge, Cambridge University Press, içinde ss.132-159
- Cox, R.W. (2004). “Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on ybe Political Economy of world Order”, **New Political Economy**, Cilt 9, Sayı 3.
- Cox, R. W. “Gramsci, Hegemony and International Relations”. İçinde P. R. Viotti ve M. V. Kauppi (der.), **International Relations Theory**, New York, Longman, 2010, 215-225
- Çiftçi, K. (2009). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rıza”ya Dayalı “Hegemonya”dan “İmparatorluk” Düzenine”. **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 203-219.
- Davutoğlu, A. **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2010.
- Doster, B. (2012). “Türk Dış Politikası ve Bölgesel Güç Olma Çabaları”, **Ortadoğu Analiz**, Haziran, Cilt: 4 - Sayı: 42, 18-27
- Flockhart, T. (2004). “Uses and abuses of hegemony: Socialization of democratic norms in post-war Germany and post-war Iraq”, **Discussion Paper No 27/2004, SPIRIT**, Aalborg University.
- Gözen, R. (2006). “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü”. **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No 6, 1-16.
- Gramsci, A. **Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları – Seçmeler**. A. Cemgil (Çev.). İstanbul, Belge Yayınları, 2007.
- Gramsci, A. (1978). **Selections from Political Writings 1921-1926**, Translated and edited: by Quintin Hoare; First published: by Lawrence and Wishart, London 1978; English translation: © Quintin Hoare, 1978 ISBN 0-85315-420-1
- Hoogvelt, A. **Globalisation and the Postcolonial World**. London, Macmillan Pres, 1997
- Karacasulu, N. (2009). “Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 11, Sayı 4, 53-71.
- Kardaş, Ş. (2011). “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”. **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2.
- Keyman, E.Fuat, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”. İçinde A. Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

Kılıçoğlu, S., Arz, N. ve Devrim, H. (der.). **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, 5. Cilt, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1979.

Küçükkeleş, M. (2012). **Türk Dış Politikasına Avrupa'dan Bakmak**, *Sabah / Perspektif* (12.05.2012) Available at: <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=118252&q=turk-dis-politikasina-avrupa-dan-bakmak>, Erişim tar: 02.06.2012

Kürkçüoğlu, Ö. (2009). *“Çoklu Bir Dış Politika İzleyebilecek Birikim ve Maharet Dışişlerinde Var”*, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası** Cilt I, Habibe Özdal et. al. (der.), Ankara: USAK Yayınları, 2-21.

Laçiner, S. *“Özal Dönemi Türk Dış Politikası”*, içinde Turgut Göksoy, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharççek ve Ali Şen, **1980-2003, Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, ss. 25-48.

Makovsky, A.(1999). *“The New Activism in Turkish Foreign Policy”*. SAIS Review, 19 (1), 92-113.

Marcus, J. (2008). **Which direction for Turkey now?**, Available at: <http://news.bbc.co.uk> (24.09.2008) Erişim tar:21.05.2012

Marshall, G. **Sosyoloji Sözlüğü**. (çev. Osman Akınhay-Derya Kömürücü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları,1999.

Oran, B. (1996). *“Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”*, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 353-370.

Özkan, M. ve Akgün, B. (2010). *“Turkey's Opening to Africa”*, **The Journal of Modern African Studies**, No 48, 525-546.

Özkan, M. (2011). **Türkiye'nin Afrika Acilimi ve Asya ile İlişkiler**, *From the Selected Works of Mehmet OZKAN*, Available at: <http://works.bepress.com/mehmetozkan/121>, 115-139. Erişim tarihi: 05.01.2012

Rupert, M. *“Antonio Gramsci”*. İçinde J. Edkins ve N. Vaughan-Williams (der.), **Critical Theorists and International Relations**. London, Taylor & Francis e-Library, 2009, 176-187.

Sancaktar, C.(2011). *“Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım”*, **Bilge Strateji**, Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011,s.25-98

Sarıncay, Y. (2000). *“Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S: 48, Cilt: XVI, Kasım, s. 1-16.

Şahin, M. (2010). *“Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”*, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 9-21.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (a), Available at: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>, Erişim tarihi, 10.05.2012

T.C. Dışişleri Bakanlığı (b), Available at: http://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa, Erişim tarihi:14.05.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı(a), Available at: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF>, Erişim tarihi:26.11.2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı(b), Available at: <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=bakanlikofisi&bolum=detay&haberid=1040>, Erişim tarihi:03.12.2012

TDK, **Türkçe Sözlük**. Ankara, TDK Yayınları, 2012 (11.Baskı).

United States Department of State, Available at:<http://history.state.gov/milestones/1945-1952/TrumanDoctrine>, Erişim tarihi:04.12.2012

Wallerstein, I. **After Liberalism**. New York, The New Press, 1995.